

ности, або в кращому випадку — до термінологічної непослідовності, яку можна бачити на сторінках нашого обов'язуючого Родинного Кодексу.

Одно з двох: або реєстрація, дійсно, являється необхідною умовою існування шлюбу в юридичному розумінню, і тоді фактичний шлюб, певно, не має ніякого правного значіння, оскільки по-за тим нема шлюбу. Або-ж навпаки, фактичний брак на Україні прирівнюється до зареєстрованого й має правний захист, а в такому разі акт реєстрації, зрозуміло, не має зовсім конститутивного значіння.

І поки законодавець не дасть свого авторитетного пояснення або не змінить редакції відповідних місць закону, доти суперечки й непорозуміння навколо зазначеного питання — неминучі.

ПРОФ. АНДРІЙ ЯКОВЛІВ

ОКОЛИЦІ (ОКРУГИ) КОПНИХ СУДІВ XVI—XVIII. вв. на Україні.

Територія, на яку поширювалася чинність, „присуд“ копного суду, так звана „копна околиця“, в копному судочинстві відігравала далеко більшу й поважнішу роль, ніж судова округа в модерному процесі. Копна околиця не тільки встановлювала компетенцію копного суду з точки погляду осіб і території (*ratione personae vel loci*), але разом з тим встановлювала і склад копного зібрання, копного суду.

Питання про те, що з себе уявляли копні околиці і як вони встановлювалися, являється одним з найбільш спірних питань у літературі, бо воно тісно в'яжеється з питанням про походження копного суду. Проф. Іванішев, який перший досліджував копні суди, висловив погляд, що копні околиці уявляють з себе сталі територіяльні одиниці, з певними межами, до яких „приєлухали“ точно означені села. „Кожному селу, — писав Іванішев, — належала просторінь землі, визначена певними межами... Скупність земель, які належали таким селам, складала округу сільської громади (общини)... Кожна сільська община мала свої народні зібрання для вирішування справ, що підлягали їй присудови... Таке народне зібрання називалося „копа“ або „купа“, також — „громада“. (О древнихъ сельскихъ общинахъ въ Юго-Западной Россіи, ст. 5—6). На підставі актів про копні суди він, навіть, знайшов в Луцькому та Володимирському повітах 10 таких округ — околиць. За прикладом

Іванішева про ф. В. Антонович знайшов 2 округи в Овруцькому повіті, а І. Новицький ще 5 округ у Володимирському, Луцькому і Овруцькому пов. (І. Черкаський Громадський (копний) суд на Україні Русі XVI—XVIII. ст. Ч. I. Збірник Соціально-економічного відділу Української Академії Наук у Києві. Р. 1928, стор. 227.) Погляд проф. Іванішева поділяли до останнього часу і другі дослідувачі копних судів, напр. О. Ефименкова (Копные суды въ Лѣвобережной Украинѣ. Киевская Старина, р. 1885 ч. 10, ст. 318—320), М. Любавський, який писав, що існували сталі копні околиці, межі яких утворилися природно, та не приходили до меж волостей або не завжди приходили (Обласное дѣленіе и мѣстное самоуправленіе Литовско-Русскаго государства, ст. 661), Ф. Леонтович (Обласные суды въ Великомъ Княж. Литовскомъ. ЖМЮ. 1910, ч. 10, ст. 97.). З новіших авторів проф. Р. Лащенко також підтримує думку Іванішева та вважає, що „низка невеличких сільських громад фактично уявляли собою окрему судову округу, територія якої не завжди відповідала поділу на волости..., та що вона була „не штучного походження, а утворилася шляхом природним... шляхом власної ініціативи і самодіяльності... сільських громад“. (Копні суди на Україні... Збірник Правничої Комісії Наукового Товариства ім. Шевченка, I., ст. 6—7.).

I. Черкаський, автор найновішої розвідки про копні суди, не погоджується з поглядами попередніх авторів на копну округу та виставляє свою оригінальну теорію „околиці“. Він докоряє дослідувачам за те, що вони „підходили до розуміння околиці з наперед узятую думкою, що це є природний звязок (початок якого відносять до старовинних часів) кількох сіл з належним до них певним обсягом землі, певним тереном їх, себ то, що це є община“ (Громадський (копний) суд..., ст. 227). „Назву цю, пише далі І. Черкаський, треба виводити від слова „коло“, в коло“, „в окол“, і вона значитиме те, що лежить навкруги нього, в окол його, в околичности його, в околиці чого небудь: коли місце злочину вважати за осередок (центр), то весь терен, що навкруги нього, в окол його, в околичности його, і буде околицею цього осередку, околицею місця злочину (там же)“. На доказ правдивості цієї думки І. Черкаський посилається на авторитет Литовського Статуту, „що був не тільки сучасником копного суду, а й ближче стояв до тих часів, коли громадський суд повстав“. В арт. 31, розд. XI, ред. 1566, і в арт. 26, розд. XI, ред. 1588 р. Литовського Статуту так означено околицю: „третью копу присяжную маеть вряд собрати... з местечок і з сел околичних... а тая копа мает бити чинена в окол на две мили люди на нее взываючы“..., а в арт. 9, розд. XIV, ред. 1588 р. сказано: „А естли бы укрив-

джений злодейством хотел шкоди своєю доходити копою, тогда вси в той околиці в окол на мило со всих четырех сторон мають... на копу сходитися“ (ст. 228). Отже на думку І. Черкаського, наведені постанови Статуту ясно свідчать про те, що копна околиця не була сталим, точно означеним тереном для всіх справ, а що вона означалася в кожному окремому випадку в звязку з місцем злочину і рівнялася простороні землі, що лежить навкруги випадкового місця заподіяння злочину, чи місця відкриття злочину; в одному випадкови ця просторінь буде більша, в другому — менша. Коли-ж осередок кола — випадковий, то й просторінь буде випадкова: в одному разі до неї може ввійти певне село, а в другому — ні“. Це товмачення, на думку І. Черкаського, „таке просте і ясне, що доводиться дивуватися, що на нього ніхто досі не звернув уваги“ (ст. 228). Тим часом, коли І. Черкаський, після Литовського Статуту, перейшов до актів про копні суди, то він мусів признати, „що були всетаки околиці, що до певної копи прислухали“ (ст. 236), „що поруч з околицею, що прислухала до випадкового, тимчасового осередку і значить не мала певної, сталої простороні, істнували околиці, що прислухали до певного, звічистого місця й мали, таким чином, сталу просторінь“ (ст. 237). Між цими двома околицями: постійною і випадковою, автор бачить спільність в тому, що обидві вони мали певні осередки-центри, але ріжниця була в тому, що в першій околиці центр був постійний, в другій — випадковий. На його думку, існування обох форм околиці було можливе, бо околицю з випадковим осередком „викликав до життя злочин“, а околиця з постійним центром була лише додатковою на той випадок, коли „не було умов, що викликали той випадковий центр“, або коли копа з цього центру використала все, що потрібно було для справи“ (ст. 237). Таким чином, І. Черкаський, означивши околицю, як „просторінь землі, що лежить навкруги випадкового місця заподіяння злочину“ і дивуючись, що такого „простого й ясного“ означення ніхто з дослідувачів не запримітив, сам потім мусів признати факт існування інших околиць, старовинних копних округ, які до певної копи прислухали.

Подане І. Черкаським означення околиці занадто вже „просте й ясне“, щоб його можна було визнати задовольняючим. Вже одно те, що воно не охоплює всіх околиць і лишає невиясненими старовинні, сталі копні округи, свідчить про те, що означення І. Черкаського у всякому разі не загальне і не повне. Вияснюючи термін „околиця“, Черкаський всю увагу кладе на осередок (центр) того кола, яке складає, на його думку, околицю, а не на територію, яка лежить в колі, і не на умови, при яких околиця виникла. На його думку осередком околиці є місце злочину, чи місце ви-

явлення злочину, отже місце випадкове, не постійне: Колиж центр — не постійний, випадковий, той територія на около центра буде не постійна. Посилаючись на Литовський Статут, І. Черкаський товмачить його так, що зазначена в Статуті околиця „в окол на дві милі“ та „в окол на милю“ встановлюється технічно, і то не постійно, а на кожний окремих випадок, як коло з радіусом в одну — дві милі, що має своїм центром місце злочину. Перш всього, таке товмачення не відповідає точному тексту Статута. В арт. 26. розд. XI. ред. 1588 р. сказано лише це: „третю копу присяжную маєть вряд собрати... з местечок і сел околичних... а тая копа маєть бути чинена, в окол на две мили люди на нее взиваючы“. Тут і згадки не має про осередок (центр), а говориться лише, що копа має бути з містечок і сіл околичних, в окол на дві милі, себ то третя, присяжна копа повинна складатися з людей, що мешкають в околиці двох миль. Також і в арт. 9, розд. XIV. сказано: „всі в той околиці в окол на милю со всех четырех сторон мають... на копу сходитися“, — отже знов таки говориться про розмір околиці в одну милю і нічого не сказано про осередок цієї одномильової околиці. Але в цьому ж артикулі говориться далі як раз протилежне тому, що стверджує І. Черкаський, а саме: „всі в той околиці... мають казати подданым своим на копу сходитися, а то ся маєть розумети вперед на тые местця, где до сих мест копи не бивали которые коповища подькоморный вь повете своем назначити и села тых, хто ся становити будеть, описати маєть“ (Цитовано у Черкаського, ст. 58). Справа тут йшла про встановлення копних околиць і коповищ в тих місцевостях, де коп до цього часу не було. І от Статут предписує підкоморим в кожному повіті виміряти й означити точно (назначити й описати) сталі, постійні копні околиці — округи з сталими коповищами, як місцями зібрання копи. З цього видно, що Статут копну околицю — округу розумів, як щось стале, постійне, що не міняється в залежності від переміщення осередку — центру, як то думає І. Черкаський, і предписує виміряти і встановити на майбутнє такіж сталі околиці на нових місцях, які існують вже на інших місцях „на Руси и инде“. В цьому відношенні Статут пішов лише за прикладом давних копних звичаїв, на підставі яких були утворені стародавні копні округи, що він, між іншим і висловив прямо в тому-ж 9. артик. розд. XIV, ред. 1588 р.: „А на Руси и инде, где здавна копи бывали, там мають бути и тепер копы отправованы на старих коповищах тым обычаем, яко первой того бывало, а на тих теж местцах, где досель копы не бывали, таковым же порядком и поступком копы збираны и отправованы быти мають, якося и на Руси заховывало и заховують“.

Мало того. Виконуючи постанову арт. 9, розд. XIV, ред. 1588. Статуту, підкоморій Троцького воеводства, п. Богдан Огинський, в листопаді р. 1590. виміряв околиці і призначив коповища. В актах Троцького підкоморського суду (1585—1606) знайдено 15 актів про те, що п. Огинський по перше, призначив місце для сталого зібрання копи — коповище, потім списував села, двори, корчми і т. и., що знаходилися на території в одну милю від коповища, нарешті означав стани населення, які мали ставати на копу з цієї околиці. Означивши коповище, підком. Огинський писав: „до которого коповища тая околиця на всі сторони по милі, і с тих сел люди становитися мають і повинні будуть. (І. Спрогис. Передмова до т. VI. Актів Виленської Археограф. Комісії, ст. V—VI). Для нас важливо тут зазначити не спосіб, яким п. Огинський встановлював околицю, і не розмір околиці, а те, що Огинський означив постійні околиці, що не повинні були мінятися в своїх межах і розмірі, та призначив сталі для них коповища.

Погляд І. Черкаського не знаходить оправдання і в актах копної практики. З актів, так докладно вистудіюваних І. Черкаським по питанням: про місце, де збиралася копа (ст. 179—190), про скликання копи (ст. 165—179), про терен копних околиць (ст. 226—239) та инш., ми довідуємося, що місце злочину чи відкриття злочину відогравало певну, іноді поважну роль в копному процесі, але зовсім не роль того осередку (центру), на підставі якого встановлюється обсяг копної околиці та персональний склад копного суду. Деб не було місце злочину чи відкриття злочину в кожному окремому випадкові, чи воно припадало на центр околиці, чи на її периферію, на село, поле, ліс, шлях, — це не впливало на територію копної округи, на її поширення, зменшення чи переміщення, бо при всіх випадках на копу повинні були сходитися сусіди околичні, сугранні, приграничні з тих сіл, які знаходилися на території копної округи, які до даної околиці „прислухали“.

Що це так, я наведу тут один лише акт копного суду з р. 1583, себ то раніше останньої редакції Статуту (1588). На копі вияснилося, що з сіл пана Ружицького, владики Луцького, ніхто не хотів до копи вийти і слід одвести. На це представники копи записали до книг гродських такий протест: „Ми визнаваем от всеє копи, иж дей тих сел всіх звиш поіменованих здавна о шкоди вшелякие з Рожищани, на границу, або где кольвек шкода, там схоживалися лічити, а тепер до нас на лік о шкоди суседа нашого, пана Харьковського (ніхто не вийшов) так теж о собі справи слушноє дати не хотели“... (Н. Іванишев. Дод. III.). З цього акту видно, що сталим коповищем цієї околиці була „границя“ між селами, але сходилися іноді і на місці шкоди.

При цьому переміна місця зборів і випадкове місце шкоди зовсім не міняли копної околиці: деб не збиралася копа в межах околиці, все одно, на копу повинні були ставати зазначені в акті села (всіх 9), в тому числі і села Ружицькі, які в акті так і зветься „сходатаями суграничними“, що здавна ставали разом з іншими селами околиці на копу. Приналежність тих чи інших сіл до даної околиці встановлювалася не фактом сугранності, приграничності, сусідства села до місця злочину, а на підставі інших причин і фактів.

В своїй студії про походження копного суду І. Черкаський висловив погляд, який і ми поділяємо, що „в інституті сусідства, у спільності сусідських інтересів полягала та групова солідарність, у якій копний суд бере свій початок“ (ст. 47). Дійсно, сусідство було одною з тих основ, на яких виникли і розвивалися копні суди. Але що таке „сусідство“, як факт, і на чому воно само базується? Термін „сусідство“ означає певну близькість в простороні, близькість територіяльну двох або й багатьох суб'єктів права і разом з тим їх певну відокремленість з точки погляду майна і родинного звязку. На цій підставі, сусідами не можуть бути особи, які живуть спільно в одній хаті, в одному дворі, що належить їх на праві спільної власності: члени одної родини чи групи з спільним майном не являються сусідами, хоч між ними існує територіяльна близькість. До таких спільників, хоч би й не споріднених між собою, прикладаються інші терміни (Напр. Литовський Статут, ред. 1529 р., розд. VI, арт. 32: „Теж уставуем, иж коли бы братьи колко дельное або неделное, або которые колве иные сяброве, мели которые люди суместные нероздельные данники...“). І навпаки, особи можуть жити в одному дворі, але коли вони не користуються спільно чи рівно правами на цей двір, чи дім, будуть сусідами (відціля вирази: „піти в сусіди“ до когось, „приняти в сусіди“ до себе в дім чи двір). Отже першою ознакою сусіда це відокремленість майна, самостійність майнових прав осіб, сусідство яких треба встановити. Другою ознакою сусіда чи сусідства є безпосередня територіяльна близькість, гранична спільність двох чи багатьох осіб між собою: сусідом буде називатися той, чий дім, двір, земля знаходяться на межі, мають спільну межу, межують з домом, двором, землею другого. Ця ознака територіяльної близькості, пристосовуючись до безпосередніх сусідів з права, з ліва, з заду і з переду, на полі, в селі, в місті, через них (безпосередніх сусідів) розповсюджується і на всіх мешканців села чи міста, бо кожний з них є чийсь безпосереднім сусідом, а через нього і сусідом всіх інших мешканців села чи міста. Таким способом встановлюється сусідство, сусідський звязок — з одного боку — між певними

особами „сумежними“ чи „суграничними“, з другого боку — між всіма мешканцями поселення (села, міста). Категорія найблизчих сусідів іменується в актах „сусідами околичними“ (I. Черкаський, ст. 232). На підставі того-ж принципу — територіяльної близькості, сугранності, встановлюється сусідство і між селом і містом чи окремими селами і містами, сусідним селом, сусідніми селами будуть вважатися села, землі яких мають спільну з даним селом межу) розуміється, — між своїми територіями). Але в протилежність сусідам — фізичним особам — при встановленні сусідства між селами принцип безпосереднього сусідства не має сили, так що сусідство між селами, встановлене спільністю меж їх земель, не переноситься на інші села, як то буває в самому селі, і сусідніми селами вважаються лише села, що самі безпосередньо мають між собою спільну межу чи межі. Це — друга категорія сусідів, яка в актах зветься „сусідами сіл околичних“, „суграних“. Само собою розуміється, що наведені принципи, на підставі яких означається сусідство осіб і поселень, силою фактів дійсного життя в окремих випадках модифікуються, поширюються, звужуються, доповнюються. Таким способом встановлюється сусідство в наші часи; так, або приблизно так, сусідство встановлювалося і в давні часи нашої історії, доказом чого можуть бути пам'ятники права, в яких ми знаходимо сучасні терміни сусідства з аналогічним значінням і змістом. В Руській Правді ми зустрічаємо „вервь“, члени якої, хоч і зветься просто „людие“, але почувається, що між „людьми“ існує зв'язок сусідства, сусідного життя у верві. В Судебнику кор. Казимира 1468. р. зустрічаємо вже терміни „сусіди“ і „околиця“: „А который будет лежњи держати у своемъ дому тайно, а суседомъ околицы не оповедаеть“ (арт. 8), а в других артикулах (16, 17, 18, 23) околиця вживається без терміну „сусіди“, але заміняє цей термін („а околиця то будет ведала“). Нарешті в Литовському Статуті, ред. 1529. р. зустрічаємо терміни: „сусіди“, „сусідство“, „околичні люди“, „околиця“: „тогда з того дому маеть скоро по гвалте оповедити и оказатися околичним суседом своим“ (розд. VII, арт. 2); „маеть довести своєю телесною присягою а околичними суседи (арт. 5); „люди добрые неподозренье, которые будут суседи близкие и сумежники, тые годнейшыя будут у сведецтве, нижли тые шляхта, которые не граничники и не сумежники.“ (арт. 4 розд. VIII). Тут сусідами називаються люди близькі „сумежники“ в протилежність „людям неграничним, несумежним“, які не вважаються сусідами.

Таким чином ми вияснили, як треба розуміти термін „сусідство“, та означили три категорії сусідів: найблизчих — „сумежників“, всіх мешканців села чи міста, як сусідів посередніх „околичних“, нарешті, мешканців суграних, око-

личних сіл. Прикладаючи ці означення до околиці, як копної округи, можна сказати, що вона складається з усіх цих трьох категорій сусідів: найблизчих — сумежників, мешканців одного села чи міста і мешканців сусідніх сіл чи міст. Але це ще не дає нам можливості встановити, в якій пропорції ці категорії входять в копну околицю — округу, себ то встановити, на яких підставах складалися давні, постійні околиці, що були неоднакового територіяльного розміру, і чому до певної округи — околиці прислухали одні села, а другі — теж, може, сусідні, прислухали до другої округи. Безперечно першою ознакою сіл, що складали копну округу, було сусідство, бо не сусідні, неграничні села до округи не прислухали, що категорично зазначають акти (І. Черкаський, ст. 232—233). Але були очевидно й другі ще факти й умови, які в звязку з сусідством, або й самостійно впливали на встановлення території давних, постійних копних околиць—округ.

Ці факти й умови, на наш погляд, залежали від особливих соціально-економічних умов устрою й побуту українського народу за давніх часів. В історичній і історично-правничій літературі (напр. М. Грушевський. Історія України-Русі, т. I, ст. 350—365; т. V., ст. 357—365; проф. Р. Лашенко. Копні суди на Україні, I, ст. 1—3; академик, проф. С. Дністрянський. Загальна наука права й політики, т. I, ст. 11—18, 144—147; Dr. K. Kadlec. Rodinn. nedil., стор. 43 і сл.; Dr. H. Jireček. Slovanske právo v Čechách a na Moravě. т. II, ст. 185; т. I., ст. 156, та інші) — твердо встановився погляд на первісні форми соціально-економічного життя українського і взагалі славянських народів, згідно якому це життя розвинулося з первісних форм родини-сімі, яка по своїй правній структурі відріжнялася від давньої римської родини з монархічною владою *pater familias* та індивідуалізмом майнових прав і наближалася до давньої грецької родини, що означалася громадським устроєм і спільністю майна всіх членів родини. Зміни економічні, особливо умови хліборобства, ослабили згодом родинний звязок та утворили нові форми громадського співжиття: родину мішаного типу з родичів і чужих при спільному майні, потім громаду з спільним майном, громаду мішану з правом індивідуальної власності на двір і поле і з спільною власністю на луки, випаси, ліси, озера, лови і т. и., нарешті — село, як спілку малих громад та дворич. В пізніших після родини, формах життя суспільства констатовано присутність громадської форми правління через виборну старшину (старців, війтів, отаманів) всіма справами сільської громади, в тому числі: охороною спокою і безпеченства, боротьбою з злочинцями і судом над ними.

Не дивлячись на зміну форм громадського життя,

у нашого народу, як то стверджують дослідувачі, збереглися, як своєрідна традиція, сліди колишньої спільності життя: по перше, — в сусідстві, як окремій формі територіяльної близькості, що нагадувала, а почасти й заміняла, давню родинну близькість; по друге, в спільній власності, чи тільки користуванні луками, сінокосами, лісами, гаями, випасами і інш.; по третє, нарешті, в живих споминах про давнє спільне родинне життя, які збереглись серед сільського населення. Самостійний або комбінований вплив вище зазначених факторів (сусідства, рештків спільної власності та споминів), на наш погляд, і привів до утворення сталих копних округ з певною територією та певним, незмінним числом точно означених сусідніх сіл, що до цих округ-околиць прислухали. На основі сусідства могли утворитися копні округи, в склад яких входили лише близькі сусідні, сугранні села; на основі сусідства і споминів про давнє спільне життя виникли копні округи, в склад яких входили не тільки сугранні села, але й несугранні, як вони були звязані почуттям своєї спільності в давній старовині. На решті, реальні сліди давньої спільності у формі різного роду спільних уходів, гаїв, лісів, та інш., обмежували принцип сусідства, зменшуючи число сусідніх сіл, та залишаючи в складі копної округи лише ті з них, що були звязані спільним правом власності чи користування зазначеними угіддями.

Вияснити й встановити, на якому принципі утворено ту чи іншу околицю, про яку згадується в актах копної практики, само собою розуміється, — трудно, приймаючи на увагу, що акти подають відомости про околиці, як про щось всім в ті часи відоме й не цікаве, без зазначення тих характеристичних подробиць, на підставі яких дослідувач міг би встановити їх походження. Але не має жадного сумніву, що серед маси опублікованих вже історичних документів про копні суди можна знайти докази, які підтвердять висловлену тут думку.

Не маючи можливості тут, в Празі, переглянути всі надруковані акти про копні суди і подати більше доказів, я обмежуся поки що кількома прикладами. У І. Черкаського (стор. 136 і 176) наведемо цитат з акту 1579 р.: „У справі порубання сосни бортної княгині Богусевій Корецькій через подданих кн. Богдана Масальського возний повіту Луцького Григорій Красносельський, приданий на справу скривдженої 16. вересня 1579 р. був...“ у кн. Богданової Масальської, в небитности самого Масальського, просячи справедливості, аби на всі піддані свої Вовницькі о порубання сосни бортної купу збрала; ніж ли кн. Масальська одказала: за правді... не одно село моє до того гаю часть

мають, але... єсть сіл шість; прето зберуться зо всіх тих сіл на купу, теди, будуть ли мої винні, я готова справедливість вчинить". І Черкаський навів цитат з цього акту на доказ того, що в даному випадкові на копу виходили шість сіл. Шість сіл, можливо й сусідних, складала копну округу, але принцип, на якому було цю округу утворено та в склад її включено лише ці шість сіл, був не сусідство, про які в акті й не згадується, а те, що всі шість сіл „мали части до того гаю“, себ то мали гай у своєму спільному посіданні й користуванні. Тому, що села належали ріжним панам, можна припустити, що спільність права на гай виникла не в наслідок придбання чи розділу, а існували здавна, як пережиток від громади чи громад, що мали в своєму спільному володінні цей гай. Отож давна спільність права на гай і послужила базою для утворення й чинности копної округи, що звязала ці шість сіл в копну судову одиницю. Наведу ще такий приклад: В акті Берестейського підкоморського суду з 24. березня 1586. р., в якому описані границі одного маєтку, сказано: „отдоль простим трибом знаки-натеси положені аж до дубу і врочища Побий-Коня, где ся на копи люди з Корони і Литви сходити звикли“. (Акти Виш. Археогр. Ком., т. VI, Нр. 2, наведено у І. Черкаського, ст. 57). Тут ми бачимо, що, не дивлячись на поділ місцевости державним кордоном Польщі й Литви, існувала копна околиця-округа, яка вязала всіх сусідних мешканців Підляшшя, що належало до Корони (Польщі), з меканцями Берестейщини, що належала Литві, вязала якоюсь давною громадською спільністю та накладала на них обовязок на копу ставати, на давному копвищі „Побий-Кінь“. Давна традиція спільности була така дужа, що перемогла навіть державні кордони. Нарешті, ще один приклад: В акті з року 1533, між іншим, зазначено: „тії люди не ходять на тую сторону ріки на копу, а з тої сторони також не ходять люди на сюю сторону ріки, ніжли обсилаються на обі сторони, аж би про меже себе винного іскали, коли на которій стороні которая ся шкода станет“. (І. Черкаський, ст. 237). Тут, навпаки, бачимо, що, не дивлячись на близьке сусідство сіл, що знаходяться одно проти другого по березі річки, вони „не ходять на сюю сторону ріки на копу“, себ то не належать до однієї копної округи, а до ріжних, тільки як близькі сусіди „обсилаються на обі сторони“. Очевидно, при утворенні копних околиць важливу ролю відогравали також і природні умови місцевостей, можливість швидко і без перешкод на копу ставати та суд „одправувати“.

В інших випадках могли бути інші реальні факти, що вязали сучасність з давною старовиною та впливали на певне обмеження чи збільшення числа сусідних сіл, що складали

околицю, при чому серед цих фактів на першому місці треба поставити факт існування давньої форми громадського суду, в склад якого з початку входили лише члени громади, потім мешканці сусідніх сіл.

Різноманітність фактів давнього соціально-економічного життя впливала на утворення копних округ та приводила до різноманітності їх, як з боку території, так і з точки погляду їх складу. І. Черкаський цитатами з актів стверджує, що були копні округи, що склалися з одного села, двох, трьох, чотирьох, п'яти і т. д. аж до 18-ти сіл) ст. 134—137).

З актів про копні суди ми довідуємося, що кожна копна округа мала своє постійне, здавна встановлене місце зборів, яке й звалося „коповищем“. Такими коповищами були місця, означені в пам'яті народній особливими прикметами, як от: „під яблунькою“, „на селищі“, „над річкою“, „у могилку Артишових“, „на урочищі“, „у краку дубового“, „на межі стоячого“, „у Андрієвої гори“, „на урочищі Побий-Кінь“, „у бору при гостинці“, „перед церквою“, і т. и. (І. Черкаський, ст. 187—188).

Коповища мали значіння, як постійні, зарані обрані і звичаєм освячені місця, на яких збиралася копа. У відношенню до території копної округи коповища не грали жадної ролі: вони не були тими осередками-центрами округи, на підставі яких вимірялася територія округи, хоч іноді в цілях практичних, можливо, й займали в ній центральне місце. Коповище могло бути і не в центрі округи, на периферіях, навіть на межі округи, але це все не мало жадного впливу на обсяг території округи. Більше того, копна практика XVI—XVIII, ст., як довів І. Черкаський на підставі актів, дозволяла міняти давні коповища на інші місця для копних зборів. Такими місцями бували: місце злочину, відкриття злочину, місце, яке копа сама собі визначить в одміну існуючого коповища на той чи інший випадок. Зміна місця зборів відбувалася з причин практичної необхідности, але вона ні в чому не порушувала території копної округи, ані основного значіння давнього коповища, на яке копа верталася, використавши тимчасове місце зборів. Копна округа продовжувала існувати непорушно, не дивлячись на перемену місця зборів, на переміщення його з центру на периферію в межах округи, бо місце зборів не мало значіння центру, що встановлював цілу територію копної округи.

І. Черкаський, як було вже зазначено, тримається іншого погляду: він вважає місце зборів за центр копної округи, від якого почавши, встановлюється сусідство і вимірюється радіусом в 1—2 милі ціла територія округи на кожний окремий випадок. Виходячи з цього хибного погляду на місце зборів, І. Черкаський мусів, далі, прийти до

льоґічно правильного, але по суті теж хибного висновку, що взагалі не існувало й не могло існувати сталих по території копних околиць, бо неможливо зарані передбачити, де станеться злочин чи відкриття злочину і де буде той осередок-центр, з якого радіусом взявши, скривджений повинен буде виміряти округу та скликати її мешканців на копу (ст. 228—229). Цей висновок протирічить документально засвідченим фактом копної практики, які стверджують існування давних копних округ з певною сталою територією. Цього обминути ніяк не можна було і тому І. Черкаський примушений був визнати існування давних округ з сталим осередком-коповищем. Протиріччя свого висновку з актами І. Черкаський старається усунути фразою, що, мовляв „існування околиці з сталою просторонню, з певним звічистим осередком повинно було бути ілюзієним і мало реальним“ (ст. 237). Розуміється — це не так: в дійсності існували всюди давні, сталі копні округи з постійними коповищами, вони не мінялися, себ то не збільшувалися і не зменшувалися від того, що копа в деяких випадках збирається не на старому коповищі, а на місці злочину чи виявлення злочину. Не місце зборів встановлювало територію округи, а інші факти й умови, про які була мова раніше.

Що існування стародавніх сталих копних околиць було не „ілюзорним, мало реальним“, як думає І. Черкаський, а дійсним, важливим і обов'язуючим, це видно з того, як строго копна практика дотримувалася давних околиць і як вона реагувала на всякі спроби порушити межі цих околиць, або замінити існуючі околиці іншими. З численних актів копної практики наведемо тут найбільш характеристичні. В акті з р. 1599. зазначено: „іно на тоє місце зібралися бояри і мужі всі з околиці, до тої копи прислухаючої“ (І. Черкаський, стор. 236); в акті з р. 1601 стоїть: „которая копа, піданіі різних панів і іменій, в околї мешкаючіі, а до тої копи, водле стародавнього звичаю, принадлежачіі на врочищу й коповищу стародавньому стали“ (стор. 231). Ті, що прислухали до певної околиці і копи, повинні були на копу виходити під загрозою „за невихід шкоду платити“. З другого боку, в акті 1560. р. сказано: „скаржився Каспор Богушевський, що його і підданих його“ притягають „разом з“ подалекими їм сусідами заграничними на копу, „чого они ніколи не були повинні, крім своїх стародавніх ізвчистих місць і сіл сугранних“ (стор. 230). В одному акті п. Биковський, на вимогу татарина Ахмата скликати копу, відповів: „відаю, іж ти, татарине за кілька границями... під воеводою Віленським... осілість свою маєш, а тих поданих на копу зовеш; не вім, о що тобі на копі стан.о.в.и.т.и.с.я мають“ (стор. 232). Року 1606. Менський гродський суд в справі

вбивства п. Достоевського, коли вдома його збрала копу з шляхтичів, не сусідів, між іншим, постановив: „то все річ небилая і неправая... бо ні одного чоловіка з сусід околичних (пані Достоевська) не ставить і не іменуєть на тих копах... а што шляхта... не есть сусіди околичній... мало не в 30 милях од того місця... мешкаючи“ (стор. 233). Отже копна практика і гродський суд цілком негативно ставилися до поширення меж копних околиць, та до заміни сталої околиці іншою штучно утвореною округою, вважаючи, що цим не тільки порушується давний звичай та інтерес сусідів околичних, що входять в склад копи, але що зібрана таким способом копа не може мати законного складу і не може виносити законного рішення.

Коли й можна говорити про деякі виїмки з правил про територіальну компетенцію копних судів в порівнанні до загальних принципів копного судочинства, то треба признати, що ці виїмки були наслідком не переміни місця зборів копного суду, а результатом впливу предметової компетенції (*ratione materiae*), себ то, залежали від характеру справ, які мав розрішити копний суд, та судових актів, які він повинен був виконати.

Тут в першу чергу треба зазначити, що необхідність і доцільність негайного розсліду заподіяного злочину чи шкоди, потреба негайного „гонення слідом“ злочинця і т. и., утворили спеціальну форму так званої „гарячої копи“. Характер копи „гарячої“ вимагав негайного її скликання і значної рухливості, швидкого переміщення з місця на місце. Тому гаряча копа звичайно скликається з найблизчих сусідів („сусід близьких“), в неповному своєму складі („малою громадкою“); вона веде розслідування, переводить трус, йде чи жене по гарячому сліду за злочинцем і при цьому іноді переходить межі не тільки своєї, але й чужої і чужих копних округ (І. Черкаський, ст. 240—241). Далі треба зазначити третю, остаточну, „завиту“ або „присяжну“ копу, яка звичайно остаточну вирішувала справу, підготовлену на перших копах. В порівнанні до гарячої копи третя копа була „головніщою“ і по складу більшою, бо на ній повинні були ставати всі копники даної округи під загрозою „за невихід платити шкоду“ (І. Черкаський, ст. 249—251).

Нарешті, як правдивий виїмок з правил копного права, існувала так звана „обчая копа“, на яку, крім околичних сусідів даної копної округи, запрошувалися і люди „посторонні“, „заграниці“. Завданням „обчої копи“ був пересуд справи, вирішеної на нормальній копі. Само собою розуміється, що ця копа значно поширювала склад копного суду і виходила за межі нормальної копної округи. Хоч такі широкі збори теж носили назву копи, але по суті вони не були копою, копним судом у звичайному розумінні, ско-

ріще — надзвичайним зібранням, присутність на якому поруч з копниками-сусідами сторонніх, чужих людей служила певною запорукою більшої безсторонності так потрібної при пересудженні справ, вирішених звичайним копним судом. І. Черкаський (ст. 235—236) в існуванні „обчої копи“ бачить найкращий доказ того, що й „акти певної, сталої якоїсь копної околиці не знають“. З нашої точки погляду існування „обчої“ копи викликалося характером справи, потребою безсторонності судової. Цей факт не тільки не протирічить існуванню сталих копних округ, а навпаки, як всякий виняток, лише стверджує загальне правило, тим більше, що „обчі“ копи збирались і діяли на підставі свого, „обчого“, а не копного права, що стверджує і сам І. Черкаський (ст. 235).

До виїмків з загальних правил давньої копної практики треба зарахувати також новелі, які вніс в копне право й практику Литовський Статут, а саме: прийнявши копні суди в систему судів Литовської держави. Литовський Статут в двох випадках, в одміну норм копного права, встановив, що, поперше у випадках знайдення трупа невідомого чоловіка третю присягну копу належить збирати з „местечок і сіл околичних... в окол на две мили“ (ред. 1566, розд. XI, арт. 31; 1588, розд. XI, арт. 26), — по друге, що у випадках крадіжжі — копу належить скликати з мешканців на милю со всіх чотирьох сторін, (ред. 1588 р. розд. XIV, арт. 9). Ці постанови Статуту зробили певний вплив на копну практику, так що можна спостерегти, що після видання цих норм, копна практика прийняла показаний спосіб скликання копи.

Ці випадки, І. Черкаський вважає наслідком „нових звичаїв правних і копних“, які утворило життя (ст. 237), і на доказ наводить цитати з чотирьох актів. Але всі ці акти датовані роками пізнішими за останню редакцію Литовського Статуту,¹⁾ (1625, 1664, 1699; один акт наведено без дати під ч. 217, але вже акт, ч. 205 датовано 1611. роком, отже акт, ч. 217 буде року пізнішого), і тому вони свідчать про копну практику, яка розвинулася після і на підставі Статуту 1588. року, а не на підставі „нових звичаїв“.

Таким чином, на підставі наведених міркувань, ми підтримуємо погляд більшості авторів, що копні околиці існували здавна, як сталі судові округи з певними територіальними обсягами і з давніми коповищами, як постійним

¹⁾ Між іншим, з цього акту видно, поперше, що копи відбувались на місцях „звиклих стародавних“; по друге, що всі копники звуться „огранич сусіди і сугранні люди“. З цього можна зробити висновок, що і в даному випадку маємо стародавню околицю, а не нову, утворену на підставі „нової практики“.

місцем копних зборів. Утворення цих копних округ йшло поруч з утворенням копних судів і на утворення їх впливали різні факти й умови давнього соціально-економічного життя нашого народу.

Прага, 1928.

Д-Р Е. В. ДАВИДЯК.

ЗАМІТКИ ДО НОВОГО ЗАКОНА про поступовання карне :

Суди окружні, — обжалований, тимчасове арештування, — речинці, — головна розправа, — вироківання.

В книзі І. Розділ І., обговорюючи обсяг ділання судів, закон про поступовання карне висказує в арт. 18. засаду, що *Суд окружний* розглядає усі справи, які не належать до компетенції інших судів. Які це справи будуть, закон не вичислює їх таксативно, а тільки зазначає, що окружний Суд розглядає средства відкличні від оречень судів городських і зажалення на чинности судді слідчого. Знаючи одначе компетенцію судів городських, (арт. 15.) легко додуматися, що Суд окружний розглядати ме справи о проступки, за які закон по правилу приписує кару утрати свободи понад 2. роки.

Суд окружний буде також розглядати справи при участі суддів присяглих, отже як *трибунал присяглих*. Компетенція суду присяглих є одначе доволі обмежена, бо відноситься до проступків, за які найнижший законний вимір кари виносить 10. років утрати свободи. Поза те до суду присяглих належати муть проступки, „які закон уважає за політичні“. Очевидно сей послідний висказ відноситься до майбутнього матеріального закона карного і заповідає дуже бажану новину, а саме, що будучий закон виразно означить деякі проступки як політичні. Обовязуючий австрійський закон не знає політичних проступків.

Суд окружний розглядати ме справи також як суд для нелітних. Ці послідні справи одначе розглядати буде тільки один суддя, (Арт. 22. §. 1. зак. з 6/II. 28. про устрій судів), а не колегія, зложена з 3. суддів, в яким то складі по правилу рішає суд окружний (Арт. 23. §. 1. зак. про устрій судів).

Обжалований.

Той, проти кого ведеться доходження, зветься *підозріний*, — а *обжалований* є той, проти кого розпочато поступовання судове, отже слідство, або й без слідства внесено акт обжаловання.

Обжалований може жадати вже підчас слідства або чин-